

چکیده

جایگاه درس هنر در دوره متوسطه دوم، منطبق بر نیازهای دانش آموزان این دوره و حاکی از توجه مسئولان در ارزش نهادن به اصالت‌های هنری ایرانی-اسلامی است. شک نیست که بازیابی هویت فردی دانش آموزان، از طریق شناخت استعداد‌های هنری و استمرار و پرورش آن‌ها، در مقاطع تحصیلی مختلف، در جهت نیل به اهدافی چون تقویت درک زیباشناختی و قدرشناسی از میراث فرهنگی و هنری، حفظ و حراست از آن، تقویت روحیه ابتکار و ابداع هنرمندانه صورت می‌گیرد. با توجه به اختیاری بودن درس هنر برای دانش آموزان شاخه‌های نظری، امید است آسان‌تر به اهداف بالا نائل آییم.

در این پژوهش سعی در شناخت دلایل عدم علاقه دانش آموزان به درس اختیاری هنر و از جمله بی‌توجهی آن‌ها به مشارکت در فعالیت‌های کلاسی داریم. سپس، سعی کرده‌ایم با ارائه راه‌حل‌هایی درصدد رفع این موانع برایم. راهکارهای پیشنهادی، در ابتدا به شفاف‌سازی و چرایی لزوم درس هنر برای دانش آموزان شاخه نظری می‌پردازد. بی‌توجهی دانش آموزان به درس هنر در دوره ابتدایی سبب عدم آگاهی آن‌ها از استعدادها و توانایی‌های خود در دوره متوسطه اول گردد و آن‌ها درس هنر را جدی نگیرند و این خود باعث شده تا به خود برچسب بی‌هنر زده و اعتمادبه‌نفسشان برای ابداع هنری پایین بیاید. لذا، در کنار فعالیت‌های ارائه شده در کتاب هنر، روش‌های دیگری نیز به کار گرفته شد تا بتوانیم اعتمادبه‌نفس خلق اثر هنری، تقویت سواد هنری و نقد هنری را در دانش آموزان تقویت کنیم.

کلیدواژه‌ها: درس اختیاری هنر، اقدام پژوهی، آموزش هنر، تدریس هنر.

تدریس درس اختیاری هنر:

اقدام پژوهی

رقیه‌السادات وزیرری بزرگ

دبیر هنر دوره متوسطه اول و دوم شهر یزد

سمیه رحیمی

دبیر هنر متوسطه اول و دوم شهر یزد

توصیف وضعیت موجود و تشخیص

مسئله

هنر یکی از دروس اختیاری است که همگام با تغییر نظام آموزشی و کتب درسی به برنامه درسی ارائه شده در شاخه های نظری، فنی و حرفه ای و کار دانش برای پایه دهم یا یازدهم اضافه شده است. ساعت تعریف شده برای درس های اختیاری، ۲ ساعت در هفته است که البته برای مدارس خاص (فرز انگان و نمونه دولتی) دو هفته یکبار در نظر گرفته شده است. این درس در دوره متوسطه دوم در سال های اول تدریس خود به سر می برد بنابراین با انبوهی از چالش ها، موانع، تهدیدها و البته فرصت ها روبه روست.

اولین مسئله ای که ما در این پژوهش با آن برخورد داشته ایم، عدم علاقه دانش آموزان به درس اختیاری هنر بود، و این علیرغم علاقه باطنی آن ها به هنر به عنوان فعالیتی عملی است و اعتراف آن ها به اینکه هنر تسکین دهنده روح آن ها است و همه در درون خود خواستار ادامه یکی از شاخه های هنری هستند. اما در ساعت کلاس تمرکز کافی نداشتند و انگیزه مورد انتظار را از خود نشان نمی دادند. مسئله دیگر این بود که برخی اوقات کلاس هنر به علت امتحانات درس های دیگر یا به دلیل اختصاص یافتن ساعت این درس به کلاس جبرانی برای دروس تخصصی، تشکیل نمی شد و در عمل دانش آموزان نمی توانستند ارتباط خود را با محتوای کتاب و فعالیت های عملی آن، حفظ کنند.

ابزار و روش های گردآوری داده ها (شواهد ۱)

دو ابزاری که در پژوهش حاضر از آن استفاده شد، مشاهده و مصاحبه است. ما با مشاهده رفتار دانش آموزان و زبان بدن آن ها در فضای کلاس هنگام تدریس محتوای کتاب، احساس کردیم که انگیزه و مشارکت لازم را در مباحث هنری بروز نمی دهند و تعداد کمی از آن ها با محتوای تعیین شده همراه می شوند.

الف. مشاهده

برحسب آنچه ما مشاهده کردیم، دانش آموزان:

- در سر کلاس هنر مشغول مطالعه و یا انجام تکالیف دروس اصلی و تخصصی به غیر از درس هنر بودند؛
- فعالیت های کتاب را فقط برای اخذ نمره انجام می دادند و شوقی در انجام کار نداشتند؛
- کتاب هنر را به همراه خود نمی آوردند و حتی آن را ورق نمی زدند بلکه بیشتر تمایل به شنیدن درس داشتند تا مشارکت در آن.

ب. مصاحبه: پس از صحبت با

دانش آموزان و پرسش از آن ها در مورد علت بی علاقه گی شان به درس اختیاری هنر، به دریافت های زیر رسیدیم:

۱. آن ها توجیه نشده بودند که چرا در پایه یازدهم، هنگامی که در سال آتی باید در آزمون سراسری دانشگاه (کنکور) شرکت کنند، درسی اختیاری را که خود نقشی در انتخاب آن نداشته اند، بگذرانند. از آن بدتر اینکه عده ای از آنان در واقع دروس اختیاری را زنگ تفریح و سپر بلای درس های تخصصی می پنداشتند. چرایی ارائه درس اختیاری هنر برای آن ها تعریف نشده بود. آن ها نمی دانستند در دوره متوسطه دوم که زمینه ای برای ورود به دانشگاه است در میان دروس تخصصی و کاربردی که دارند جایگاه دروس عمومی و به ویژه درس اختیاری هنر کجاست.

۲. از نظر آن ها حجم گسترده دروس

تخصصی در رشته های نظری، زمانی برایشان باقی نمی گذاشت تا در خارج از ساعت کلاس به انجام کار عملی و مطالعه هنری بپردازند. لذا در ساعت درس هنر هم آن ها خواستار اختصاص این درس به مطالعه دروس تخصصی و یا آمادگی برای المپیادهای علمی و امتحانات ویژه مدارس خاص بودند.

۳. عده ای از دانش آموزان از فشار

اولین مسئله ای
که ما در این
پژوهش با
آن برخورد
داشته ایم،
عدم علاقه
دانش آموزان به
درس اختیاری
هنر بود، و این
علیرغم علاقه
باطنی آن ها به
هنر به عنوان
فعالیتی عملی
است

تعداد زیادی از دانش‌آموزان از علاقه خود به هنر سخن می‌گفتند، منتهی اذعان می‌داشتند که تنها به عنوان دوستدار اثر هنری از آن لذت می‌برند و تمایلی به صرف وقت برای انجام کار هنری ندارند

خانواده‌هاشان برای تمرکز بر روی دروس تخصصی گله می‌کردند، چرا که آن خانواده‌ها انجام کار هنری و حتی مطالعه در خصوص فعالیت‌های تعریف‌شده در کتاب درسی هنر را اتلاف وقت تلقی می‌کردند.

۴. برخی از دانش‌آموزان به مشابَهت برخی مباحث کتاب هنر با مباحث سواد رسانه‌ای (درس اختیاری دیگر در پایه دهم) و برخی دروس دیگر اشاره می‌کردند.

۵. تعداد زیادی از دانش‌آموزان از علاقه خود به هنر سخن می‌گفتند، منتهی اذعان می‌داشتند که تنها به عنوان دوستدار اثر هنری از آن لذت می‌برند و تمایلی به صرف وقت برای انجام کار هنری ندارند. حتی تعدادی از دانش‌آموزان که در شاخه‌های مختلف هنری مانند موسیقی، نقاشی، عکاسی و خوشنویسی توانمند هستند، تأکید

می‌کردند که به خاطر کمی وقت و برنامه‌ریزی‌شان جهت قبولی در دانشگاه نمی‌توانند برای ادامه و تمرین در رشته هنری مورد علاقه‌شان وقت صرف کنند.

۶. تصور عمومی آن‌ها این بود که هنرمندان شاخص دارای استعدادی ویژه هستند و چون این‌ها خودشان از این استعداد بی‌بهره‌اند پس تمرکز بر هنر و انجام کار عملی هنر و حتی شنیدن درباره هنر و دیدن آثار هنری و خلق اثر هنری توسط آن‌ها بی‌فایده است و موجب ناامیدی‌شان خواهد شد.

تفسیر و تحلیل داده‌ها

در بخش سامان‌دهی و تحلیل داده‌ها، اطلاعات کسب‌شده در دو روش مصاحبه و مشاهده را به صورت خلاصه در پیش روی خود می‌گذاریم تا ارتباط عوامل تأثیرگذار بر روی مسئله روشن‌تر شود. جدول ۱.

جدول ۱: تجزیه و تحلیل داده‌ها

موارد تأثیرگذار بر عدم تمایل دانش‌آموزان به مشارکت در فعالیت‌های کلاسی	
خانواده	عدم آگاهی نسبت به اهمیت درس هنر
	تأکید خانواده بر روی دروس تخصصی
دبیر و مدرسه	نبود کارگاه و فضای لازم برای فعالیت هنری
	اختصاص ساعت هنر برای جبران دروس تخصصی
	نداشتن فرصت کافی برای تمرکز بر دروس اختیاری
	برپایی مراسم فوق برنامه در زمان کلاس هنر از طرف مدرسه
دانش‌آموز	اعتماد به نفس پایین دانش‌آموزان جهت انجام کار هنری
	عدم آگاهی نسبت به اهمیت درس هنر
	استرس و اضطراب کنکور در دانش‌آموزان پایه یازدهم به عنوان اولین شرکت‌کنندگان کنکور نظام جدید آموزشی
	محدودیت دید دانش‌آموزان نسبت به زیبایی‌شناسی و درک آثار هنری جهانی و حتی ملی

تصویر (نمونه‌هایی از آثار دانش‌آموزان، با مواد ترکیبی اجرا شده، برای هدیه دادن به دوستان و تزیین خانه)

تصور عمومی
آن‌ها این بود
که هنرمندان
شاخص دارای
استعدادی ویژه
هستند و چون
این‌ها خودشان
از این استعداد
بی‌بهره‌اند پس
تمرکز بر هنر و
انجام کار عملی
هنر و حتی
شنیدن درباره
هنر و دیدن آثار
هنری و خلق
اثر هنری توسط
آن‌ها بی‌فایده
است

۹. نمایش آثار هنری (شامل اجراهای موسیقی و هنرهای نمایشی) دانش‌آموزان در کلاس
۱۰. برپایی نمایشگاه آثار هنری دانش‌آموزان در گالری‌ها و دانشکده‌های هنر
۱۱. تشویق آن‌ها به انجام کار هنری فارغ از نمره کلاسی و برگزاری امتحان تحلیلی
۱۲. بهره‌مند شدن از دانش‌آموزان آشنا با هنری خاص برای مثال خوشنویسی جهت انجام کارهای هنری گروهی
۱۳. تشویق دانش‌آموزان جهت شرکت در مسابقات هنری
۱۴. برپایی ژورمان (نمایش و ارزیابی) در سطح هر کلاس
۱۵. ارتباط دادن مباحث هنری با مسائل اجتماعی و فرهنگی
۱۶. پیشگیری از برپایی مراسم فوق برنامه و امتحانات تخصصی در ساعت کلاس هنر
۱۷. تشویق دانش‌آموزان به استفاده از تولیدات هنری، جهت هدیه به دوستان
۱۸. برپایی فراخوان مدرسه برای انتخاب طرح‌هایی جهت زیباسازی فضای آموزشگاه.

انتخاب راه حل موقتی

در نتیجه صحبت‌های صورت گرفته با دانش‌آموزان و همکاران، پیشنهادی زیر ارائه می‌شود:

۱. تغییر روش تدریس و نمایش فیلم‌های هنری
۲. در صورت مساعد بودن هوا، تشکیل کلاس در حیاط مدرسه یا فضای باز
۳. ترکیب فعالیت عملی در کنار تدریس تئوری هنر
۴. تغییر چیدمان فضای کلاس (چیدمان صندلی گرد)
۵. از دانش‌آموزان خواسته شد دفترچه‌هایکو تهیه کنند (تشویق به نوشتن جملات زیبا و یا شعر و کشیدن تصویر ساده برای آن)
۶. تماشای نمونه آثار هنری در شاخه‌های هنری مورد علاقه دانش‌آموزان
۷. جهت آموزش تفکر انتقادی از آن‌ها خواسته شد، بخش‌هایی از متن کتاب را که نمی‌پذیرند، با ذکر دلیل بازنویسی کنند.
۸. تشویق دانش‌آموزان برای آوردن و نمایش دادن فایل‌های صوتی و تصویری هنری در کلاس

تصویر ۲ و ۳. استفاده از کاتوجو و رنگ پلاستیک در نقاشی تصویر سیمرغ

تصویر ۴ و ۵. همکاری دانش آموزان در برپایی نقاشی همکاری با موضوع یزد شهری جهانی

هنگامی که بعد از مشاهده برخی از آثار هنری ملی بچه‌ها متوجه می‌شدند که این اثر هم‌اکنون در موزه‌های خارج از ایران قرار دارد، اظهار تأسف می‌کردند و توجه ایشان به مسائل تاریخی و اجتماعی و اهمیت میراث فرهنگی جلب می‌شد.

مبانی هنرهای تجسمی در حین کار عملی توضیح داده شد. بحث رنگ بر اساس آشنایی با مفاهیم ریتم، تضاد و غیره صورت گرفت. خلق تصویر و متن ادبی به صورت ترکیبی در دفترچه‌های هایکوی دانش آموزان انجام می‌شد. به منظور استفاده از توانایی‌های دانش آموزان در شاخه‌های گوناگون هنرهای تجسمی تلاش شد تا پیوند بین هنرهای مختلف، به ویژه خوشنویسی و نقاشی را فراهم کنیم. خلق آثار نقاشی خط، جهت تقویت روحیه ابداع هنری نمونه این همکاری است. ضمن معرفی سبک و مکاتب هنری، از طریق امتحان کردن روش‌های هنری مختلف، امکان آشناسدن دانش آموزان با سبک‌های هنری گوناگون فراهم می‌شد و این زمینه ارتقای سواد هنری، نقد هنری و درک زیبایی‌شناسی را فراهم می‌کرد (تصویر ۱)

• از دانش آموزان خواستیم، از هنر خود برای فعالیت‌های پرورشی و حوزه فرهنگی دیگر

اجرای طرح جدید و نظارت بر آن

در این مرحله راه‌حل‌های انتخابی به مرحله اجرا درمی‌آمد، همچنین به صورت فرایندی و مداوم از کارها ارزیابی به عمل آمد تا به عنوان ملاک و معیاری برای ارزیابی نهایی مورد استفاده قرار گیرد. از جمله، تغییر چیدمان کلاس صورت گرفت، لوازم اولیه هنری به دانش آموزان معرفی شد، محتوای کتاب همراه با مثال و چند نمونه اثر هنری به صورت فایل تصویری یا صوتی نمایش داده می‌شد. تدریس به هدف ایجاد لذت دیداری و شنیداری صورت می‌گرفت. در مورد زیبایی‌شناسی اثر، مراحل ساخت اثر و محل نگهداری آن صحبت می‌شد. برای مثال

تصویر ۶ و ۷. نمایشگاه عکس دانش آموزان و پوستر نمایشگاه عکس، طراحی شده توسط دانش آموزان

خود پرسش می کردند. هنگام انجام فعالیت هنری که همراه شنیدن آهنگ و فضای شاد در کلاس بود، خواستار ادامه کلاس حتی در زنگ تفریح بودند.

برای بهبود کار از مدیر و معاونین مدرسه خواسته شد، در سال تحصیلی آینده، فضای را جهت برپایی کارگاه هنری در اختیار دانش آموزان بگذارند تا هم دانش آموز از حمل وسایل هنری در هر جلسه فارغ شود و هم اینکه به بهانه نبود وسایل و ابزار کار پویایی کلاس هنر مختل نشود. مورد پیشنهادی دیگر قرار دادن زنگ هنر به عنوان در ساعت آخر برنامه روزانه بود تا دیگر دغدغه امتحان درس زنگ دوم و سوم ذهن دانش آموزان را معشوش نکند.

تحلیل اطلاعات حاصل از شواهد ۲ (تحلیل ارزیابی)

در مجموع نسبت به جلسات قبل، مشارکت دانش آموزان در انجام فعالیت ها بیشتر شده بود و حتی پیشنهادهای سازنده ای جهت ایجاد فضای شاد در کلاس برای انجام فعالیت های هنر توسط خود دانش آموزان ارائه می شد. در مورد ادامه تحصیل در رابطه با شاخه های مرتبط با هنر مانند معماری نیز تمایل نشان می دادند.

در مجموع، دانش آموزان برای شرکت در مسابقات فرهنگی و هنری حاضر به همکاری هستند و در بهترین حالت سعی می کنند از آموخته های خود در حوزه هنر در تهیه ابزارهای علمی برای دروس دیگر استفاده کنند و نوعی ارتباط میان هنر و دروس

استفاده کنند، که در نتیجه تعدادی از دانش آموزان بسیجی جهت تزئین نمایشگاه انقلاب اسلامی و دفاع مقدس از تصاویر نقاشی شده استفاده کردند (تصویر ۲ و ۳) • تشویق دانش آموزان به شرکت در مسابقات فرهنگی و هنری و مسابقه نقاشی همگانی (تصویر ۴ و ۵) • برپایی نمایشگاه عکس دانش آموزان در دانشکده هنر همراه با دعوت از والدین (تصویر ۶ و ۷) • فراخوان طرح نقاشی دیواری برای زیباسازی فضای آموزشگاه (تصویر ۸)

ارزیابی با گردآوری اطلاعات (شواهد ۲)

از واکنش های دانش آموزان، از جمله آوردن نمونه کارهای هنری به صورت فایل های دیداری و شنیداری به مدرسه، مشخص بود که آنها توانسته اند با محتوای درسی ارتباط برقرار کنند. بسیاری از دانش آموزان وقتی علاقه خود را در یک شاخه هنری مشاهده کردند، تصمیم گرفتند در تابستان در کلاس های آزاد هنری شرکت کنند؛ یا هنگامی که در کلاس هنر توانایی های دوستان خود را مشاهده می کردند، در مورد چگونگی انجام کار از آنها توضیح می خواستند و کنجکاوی خود را در توجه به چگونگی خلق اثر هنری نشان می دادند. علاقه برخی از دانش آموزان به گونه ای بود که حتی خارج از ساعت کلاس و حتی مدرسه در صورت امکان برقراری ارتباط، از مسائل هنری

از واکنش های دانش آموزان، از جمله آوردن نمونه کارهای هنری به صورت فایل های دیداری و شنیداری به مدرسه، مشخص بود که آنها توانسته اند با محتوای درسی ارتباط برقرار کنند

تصویر ۸. انتخاب و اجرای طرح یکی از دانش‌آموزان به‌عنوان نقاشی دیواری فضای آموزشگاه

تخصصی برقرار سازند. حتی از اعضای خانواده می‌خواهند که آن‌ها را در انجام و تکمیل فعالیت‌های هنری حمایت کنند.

گزارش نهایی

ارائه درس اختیاری هنر برای دانش‌آموزان شاخه‌های نظری باید با در نظر گرفتن این مسئله باشد که این دانش‌آموزان از مرحله استعدادیابی، شناخت علایق و انتخاب رشته تحصیلی گذشته‌اند. در دوره متوسطه دوم دانش‌آموز با انتخاب رشته علوم تجربی، ریاضی-فیزیک و علوم انسانی تا حد زیادی هدفش را جهت ادامه تحصیل در رشته‌ای خاص می‌داند. همچنان که پیش از این ذکر شد، هدف اصلی درس اختیاری هنر، ارتقای سطح سواد هنری، توجه به میراث فرهنگی و توان نقد هنری است. برای رسیدن به این هدف تنها بیان مبانی هنری، هنرهای اسلامی و فلسفه هنری حتی در قالب فعالیت‌های ارائه‌شده در کتاب نمی‌تواند جذاب باشد. روش تدریس و نحوه ارائه درس اختیاری هنر برای درسی که فقط در کلام اختیاری است و بیشتر شبیه توفیقی اجباری است و همچنین ارائه آن نیز بسته به نظر اولیای مدرسه است، خیلی اهمیت دارد. زیرا نباید فراموش کنیم که ما درسی را برای دانش‌آموزان علاقه‌مند به شاخه‌های نظری ارائه می‌دهیم که آن را طلب نکرده‌اند و بیان محتوایی که نیاز و ضرورتش

نباید فراموش کنیم که ما درسی را برای دانش‌آموزان علاقه‌مند به شاخه‌های نظری ارائه می‌دهیم که آن را طلب نکرده‌اند و بیان محتوایی که نیاز و ضرورتش طلب و درک نشده است، باید با خلاقیت در روش تدریس همراه باشد

طلب و درک نشده است، باید با خلاقیت در روش تدریس همراه باشد. در این رابطه پژوهش‌های مرتبط زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. شناخت آسیب‌شناسی آموزش هنر در مقطع متوسطه دوم برای شاخه‌های نظری
۲. برپایی کلاس توجیهی و نظرسنجی از خانواده و دانش‌آموز در خصوص دروس اختیاری
۳. برپایی نمایشگاه گروهی مدارس یک ناحیه در خصوص دستاوردهای درس هنر
۴. استفاده از دانش‌آموزانی که دارای تفکر نقد هنری، توانایی ابداع و ابتکار هنری هستند در امور فرهنگی و هنری اداره آموزش و پرورش.

منابع

۱. داوری اردکانی، رضا (۱۳۹۰). درباره تعلیم و تربیت در ایران. تهران: سخن.
۲. شریف کاظمی، علی (۱۳۹۶). نگاهی بر هنر پایه دهم و چالش‌های روبه‌رو. تهران: رشد آموزش هنر. دوره یازدهم، شماره ۲.
۳. قاسمی پویا، اقبال (۱۳۸۰). راهنمای عملی پژوهش در عمل. تهران: وزارت آموزش و پرورش.
۴. مهر محمدی، محمود (۱۳۷۹). جستارهایی در پژوهش در آموزش و پرورش. تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت.